

Jacek Juliusz Jadacki

Elementarne relacje ontyczne

Filozofia Nauki 3/4, 53-58

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Juliusz Jadacki

Elementarne relacje ontyczne

Kombinacje słowne nie mają sensu określonego *a priori*,
ale uzyskują go w miarę założeń, jakie przyjmujemy.

L. Chwistek, *Trzy odczyty odnoszące się
do pojęcia istnienia*

Spróbuję pokazać, jak za pomocą bardzo ubogiej i prostej siatki pojęciowej można zrekonstruować podstawowe problemy tradycyjnej ontologii. Siatka ta obejmuje sześć pierwotnych i — jak mi się wydaje — niesprowadzalnych do siebie wzajemnie predykatów ontologicznych:

„*x* zawiera się w (*vel* jest częścią) *y*” (*nb.* relacja zawierania się jest asymetryczna i tranzytywna);

„*x* znajduje się (*vel* występuje) w *y* przez *z*”;

„*x* posiada (*vel* odznacza się) *y* przez *z*”;

„*x* uszczegóławia (*vel* przynależy do, egzemplifikuje) *y*” (*nb.* relacja uszczegóławiania jest asymetryczna, ale nieokreślalna co do tranzytywności);

„*x* poprzedza *y*” (*nb.* relacja poprzedzania jest asymetryczna i atranzytywna);

wreszcie

„*x* mniema, że *p*” (*nb.* relacja mniemania jest asymetryczna i nieokreślalna co do tranzytywności).

Aby uprościć wystowienie niektórych tez, wprowadzam od razu trzy predykaty pomocniczne:

„*x* tkwi w (*vel* mieści się w, zajmuje) *y*”, co jest skrótem wyrażenia „dla pewnego *z* jest tak, że *x* znajduje się w *y* przez *z*”;

„*x* trwa przez *z*”, co jest skrótem wyrażenia „dla pewnego *y* jest tak, że *x* znajduje się w *y* przez *z*”;

wreszcie

Przy formułowaniu definicji (D) i tez ontologicznych (T)¹ trzeba będzie — poza specyficznymi predykatami ontologicznymi — odwoływać się do języka rachunku propozycjonalnego (w szczególności do stałych negacji i koniunkcji), do stałej „to, że p ”, do języka rachunku modalnego (a w szczególności do stałej „możliwe, że P ”) oraz do języka rachunku kwantyfikatorów. Dla uproszczenia posługiwać się będą potocznymi odpowiednikami wyrażen języków formalnych.

1. Reizm, idealizm i somatyzm

- (D1) **Rzecz** = przedmiot mający jakąś własność, ale nie będący własnością.
 (T1?) **REIZM**. *Są tylko rzeczy.*
- (D2) **Quasi-przedmiot** = coś, o czym ktoś tylko mniema, że jest przedmiotem.
 (T2?) **IDEALIZM**. *Są tylko quasi-przedmioty.*
- (D3) P_1 jest **tożsamy** z P_2 , gdy każdą własność W , którą posiada P_1 , posiada również P_2 .
 (D4) P_1 jest **różny** od P_2 , gdy P_1 nie jest tożsamy z P_2 .
 (D5) P_1 jest **połączony** z P_2 , gdy pewien kawałek P_1 jest zarazem kawałkiem P_2 .
 (D6) Przedmiot **zwały** = przedmiot, którego każdy kawałek jest połączony z pewnym jego kawałkiem od niego różnym.
 (D7) Przedmiot **wyodrębniony** = przedmiot, który nie jest połączony z żadnym przedmiotem od niego różnym.
 (D8) **Jednostka** (vel **indywiduum**) = przedmiot zarazem zwwały i wyodrębniony.
 (T3?) **INDYWIDYZM**. *Są tylko jednostki.*
- (D9) P_1 jest **podobny** [pod względem U] do P_2 , gdy zarówno pewna W_1 , którą ma P_1 , jak i pewna W_2 , którą ma P_2 , uszczegóławiają [ten sam] U .
 (T4) **ANALOGIZM SUBSTANCJALNY**. *Są przedmioty do siebie podobne.*
- (D10) P_1 jest **takożsamy** z P_2 , gdy każdej W_1 , którą posiada P_1 przez T odpowiada pewna W_2 , którą posiada P_2 przez T — taka, że zarówno W_1 , jak i W_2 , uszczegóławiają [ten sam] U .
 (T5) **ULTRAANALOGIZM** (vel **INTEGRALNY ANALOGIZM**) **SUBSTANCJALNY**. *Są przedmioty nietożsame ze sobą także same.*
- (D11) Przedmiot **szczelny** (vel **ciało**) = przedmiot taki, że niemożliwe jest, aby znajdował się w danym miejscu przez dany okres i był przedmiot różny od niego, który znajdowałby się w tym samym miejscu i przez ten sam okres.
 (T6?) **SOMATYZM**. *Są tylko ciała.*

2. Atomizm i realizm

- (D12) Przedmiot **niepodzielny** (vel **cząsteczka**) = przedmiot nie zawierający żadnego [różnego od siebie] przedmiotu.

¹ Tezy wyraźnie kontrowersyjne są opatrzone znakiem zapytania.

- (D13) **Świat** = przedmiot zawierający każdy [różny od siebie] przedmiot. (Nb. definicja ta jest tymczasowa; ignoruje ona m.in. fakt, że częściami świata są jednostki.)
- (T7) **ATOMIZM SUBSTANCJALNY**. Świat jest **ziarnisty**: są w nim (tylko?) cząsteczki.
- (D14) Przedmiot **przestrzenny** = przedmiot tkwiący gdzieś.
- (D15) Przedmiot **powszechny** = przedmiot tkwiący wszędzie.
- (D16) Przedmiot **ograniczony** = przedmiot przestrzenny, ale nie powszechny.
- (D17) Przedmiot **czasowy** = przedmiot trwający kiedyś.
- (D18) Przedmiot **wiekuisty** = przedmiot trwający zawsze.
- (D19) Przedmiot **kruchy** = przedmiot czasowy, ale nie wiekuisty.
- (D20) Przedmiot **określony** = przedmiot mający jakąś własność.
- (T8) **REALIZM SUBSTANCJALNY**. Świat jest **rzeczywisty**: każdy przedmiot jest ograniczony, kruchy i określony.
- (T9) **REALIZM ATRYBUTYWNY**. Każdą własność kiedyś coś posiada.
- (D21) **Przestrzeń** = obszar zawierający każdy [różny od siebie] obszar.
- (D22) **Miejsce** = obszar nie zawierający żadnego [różnego od siebie] obszaru.
- (T10) **ATOMIZM SPACJALNY**. Przestrzeń jest **ziarnista**: są w niej miejsca.
- (T11) **REALIZM SPACJALNY**. Przestrzeń jest **wypełniona**: w każdym obszarze coś się kiedyś znajduje.
- (D23) **Chwila** = okres nie zawierający żadnego [różnego od siebie] okresu.
- (D24) **Czas** = okres zawierający każdy [różny od siebie] okres.
- (T12) **ATOMIZM TEMPORALNY**. Czas jest **ziarnisty**: są w nim chwile.
- (T13) **REALIZM TEMPORALNY**. Czas jest **wypełniony**: przez każdy okres coś się gdzieś znajduje.

3. Finityzm, teleologizm, relatywizm i wariabilizm

- (D25) T_1 jest **wcześniejszy** od T_2 , gdy T_1 poprzedza T_2 , lub T_1 poprzedza T^* , który poprzedza T_2 .
- (D26) T_1 jest **późniejszy** od T_2 , gdy T_2 jest wcześniejszy od T_1 .
- (T14) **FINITYZM TEMPORALNY**. Czas jest **skończony**: **nieodwieczny** (jest chwila wcześniejsza od wszystkich od niej różnych) i **niewieczny** (jest chwila, od której wszystkie od niej różne są wcześniejsze).
- (T15) **TELEOLOGIZM TEMPORALNY**. Czas jest **ukierunkowany**: z każdych dwóch [różnych] chwil jedna jest wcześniejsza od drugiej.
- (D27) P_1 **współistnieje** z P_2 , gdy P_1 i P_2 trwają przez ten sam T .
- (D28) P_1 jest w **teraźniejszości** względem P_2 , gdy P_1 współistnieje z P_2 .
- (D29) P_1 jest w **przeszłości/przyszłości** względem P_2 , gdy P_1/P_2 trwa przez T_1/T_2 , który jest wcześniejszy od T_2/T_1 , przez który trwa P_2/P_1 .
- (T16?) **RELATYWIZM TEMPORALNY**. Nie ma **absolutnej równoczesności**: nie ma przedmiotów różnych od siebie, z których by jeden był w teraźniejszości drugiego.

- (D30) *P powstał*, gdy *P* znajduje się w *M* przez *T*, ale *P* nie znajdował się w żadnym miejscu przez żaden okres wcześniejszy od *T*.
- (D31) *P zginął*, gdy *P* znajdował się w *M* przez *T*, ale *P* nie znajduje się nigdzie przez żaden okres wcześniejszy od *T*.
- (T17) *FINITYZM SUBSTANCJALNY*. *Każdy przedmiot kiedyś powstał i kiedyś zginie.* (Nb. jest to pewna wersja części tezy (T8) realizmu substancjalnego, dotycząca kruchości przedmiotów.)
- (D32) *P zmienił* W_1 na W_2 , gdy *P* posiadał W_1 przez T_1 , *P* posiada W_2 przez T_2 , T_1 jest wcześniejszy od T_2 , a nie ma takiego *T* żeby *P* posiadało [zarazem] W_1 i W_2 przez *T*.
- (T18) *WARIABILIZM*. *Każdy przedmiot się zmienia.*
- (D33) *P przemieścił się* z M_1 na M_2 , gdy *P* znajdował się w M_1 przez T_1 , *P* znajduje się w M_2 przez T_2 , T_1 jest wcześniejszy od T_2 , a nie ma takiego *T*, żeby *P* znajdowało się [zarazem] w M_1 i M_2 przez *T*.
- (T19) *MOBILIZM*. *Każdy przedmiot się przemieszcza.*

4. Determinizm i kauzalizm

- (D34) P_1 *wyznacza* P_2 [różnego od P_1], gdy niemożliwe jest, aby P_1 trwał przez *T*, a nie ma okresu późniejszego od *T*, przez który nie trwałoby *P*.
- (T20) *DETERMINIZM*. *Każdy przedmiot jest wyznaczony przez pewien inny (różny od niego) przedmiot.*
- (T21) *ULTRADETERMINIZM (vel DETERMINIZM INTEGRALNY)*. *Z każdych dwóch przedmiotów jeden wyznacza drugi.*
- (D35) P_3 *przeszedł* z P_1 nad P_2 gdy P_3 było kawałkiem P_1 przez T_1 , P_3 jest kawałkiem P_2 przez T_2 , a nie ma takiego *T*, żeby P_3 było (zarazem kawałkiem P_1 i P_2). (Nb. „przechodzenie” można też zdefiniować za pomocą „przemieszczania się”.)
- (D36) P_1 *oddziałał* na P_2 , gdy P_3 przeszedł z P_1 na P_2 .
- (D37) To, że P_1 oddziałał na P_2 , jest *przyczyną* tego, że P_2 się zmienił, gdy oddziaływanie P_1 na P_2 jest warunkiem koniecznym zmiany P_2 .
- (D38) To, że *p*, jest *skutkiem* tego, że *q*, gdy to, że *q*, jest przyczyną tego, że *p*.
- (T22) *KAUZALIZM*. *Każda zmiana ma swoją przyczynę.*
- (T23) *UNIKAUZALIZM*. *Każda zmiana ma tylko jedną przyczynę.*
- (T24?) *MONOKAUZALIZM*. *Wszystkie zmiany mają tę samą przyczynę.*
- (T25) *EFEKTUALIZM*. *Każde oddziaływanie ma swój skutek.*
- (T26) *UNIEFEKTUALIZM*. *Każde oddziaływanie ma tylko jeden skutek.*

* * *

Jak widać, za pomocą kilku pierwotnych predykatów ontologicznych — i zdefiniowanych za ich pomocą predykatów pochodnych — da się sformułować kilkadziesiąt ważnych tez ontologicznych.

Warto zaznaczyć, że z jednej strony — nie jest to pełna lista tez możliwych do wyrażenia w zaproponowanym języku (bardzo łatwo np. uzupełnić ją o tezy uwikłane w spór o powszechniki — tu: rodzaje); z drugiej zaś strony — istotne rozszerzenie tej listy wymagałoby oczywiście wzbogacenia zbioru pierwotnych predykatów.

Uważam, że warto prowadzić dalsze badania w obu kierunkach.